

Schwenckfeld Caspar (1563-1609)

„Śląski Pliniusz”

Urodził się 14 sierpnia 1563 roku w Gryfowie Śląskim (Greiffenberg), w rodzinie burmistrza. Okoliczny pejzaż, w którym dominowały zalesione wzniesienia Pogórza Izerskiego, już wcześniej zwrócił jego zainteresowania w stronę przyrody, w związku z czym za radą swego nauczyciela postanowił poświęcić się studiom medycznym. Najpierw jednak rozpoczął w wieku 16 lat studia humanistyczne w Lipsku, który opuścił w roku 1582 jako bakałarz. Brak środków na dalszą naukę skłonił go do podjęcia pracy w charakterze asystenta doktora Johanna Jakoba Weckera z Colmar, u boku którego przyswoił sobie niezbędne lekarzowi umiejętności praktyczne.

W roku 1585 z zamiarem kontynuowania studiów wyruszył do Francji, zachorował jednak na malarię w Genewie, skąd trafił do Bazylei, gdzie zrozpaczonego wskutek choroby i nędzy studenta przygarnął ówczesny dziekan Fakultetu Medycznego, niewiele starszy od Schwenckfelda Caspar Bauhin (1560-1624). Bauhin zasłynął jako wybitny botanik, który uporządkował nad wyraz pogmatwane nazewnictwo w tej dziedzinie i próbował wprowadzić ujednoliconą nomenklaturę binominalną. Zarówno w swoich czasach, jak i później był najwybitniejszym znawcą roślin, którego autorytet przyćmił dopiero Karol Linneusz. Bauhin zaopiekował się Schwenckfeldem, wyleczył go, umożliwił mu dalsze studia i zapoznał ze stosowanymi przez siebie metodami badawczymi. Schwenckfeld zadedykował swojemu dobroczyńcy swoją pierwszą pracę – wydany w roku 1587 w Bazylei „*The-saurus pharmaceuticus*”, a ponadto, opuszczając w tym samym roku Szwajcarię z dyplomem doktora medycyny i filozofii, obiecał mu, że będzie prowadził badania botaniczne i przesyłał do Bazylei zebrane rośliny.

Po powrocie do Gryfowa ożenił się z Elżbietą Stäudner, otworzył praktykę lekarską, zaś w wolnych chwilach badał florę, faunę oraz nieożywioną przyrodę najbliższych okolic. Śląsk w owych czasach pod względem przyrodniczym stanowił „*Terra incognita*” i stwarzał ogromne możliwości badaczowi, który chciał podjąć się opisu jego przyrody, jednak poza czysto naukową ciekawością Schwenckfeldem kierowało również poczucie odpowiedzialności za zdrowie i życie pacjentów. Za najważniejsze swe zadanie uważał wyszukiwanie i rozpoznawanie substancji leczniczych, które ku pożytkowi ludzi Bóg umieścił w otaczającej ich przyrodzie. Jego głęboka religijność sprawiała, że był człowiekiem niezwykle skromnym, prostodusznym i obowiązkowym, który pacjentów swoich leczył bez oglądania się na sławę i zarobek.

Gdy w roku 1591 zaproponowano mu stanowisko lekarza w Jeleniej Górze (Hirschberg), z którym wiązała się praktyka wodolecznicza w Cieplicach (Warmbrunn), przyjął propozycję z radością, gdyż posada ta umożliwiała mu prowadzenie badań w pobliskich Karkonoszach. Góry te stały się odtąd głównym obszarem jego badań terenowych, „wiele razy w nich przebywał, wzdłuż i wszerz całe pasmo przewędrował i spędził tu niejedną noc”. W roku 1600 namówiony przez przyjaciół wydał w Lipsku pierwsze, zawierające rezultaty wieloletnich badań, obserwacji i gromadzenia spostrzeżeń nadsyłanych mu przez lekarzy z innych zakątków Śląska dzieło - „*Stirpium et fossilium Silesiae Catalogus*”. We wstępie podał krótki zarys geografii

regionalnej Śląska, w jego księdze pierwszej i drugiej zamieścił wykaz śląskich roślin dziko rosnących i uprawianych na polach i w ogrodach, z podaniem krótkiego opisu i zastosowania, w księdze trzeciej natomiast opisał zasoby mineralne Śląska, w tym również sudeckie skójkki perlorodne i znajduwane w nich perły oraz takie skamieniałości, jak belemnity i „skamieniałe drzewa” oraz znaleziska prehistoryczne. Łącznie wymienił w nim w porządku alfabetycznym 766 gatunków roślin rosnących dziko, 592 gatunki roślin uprawnych i 185 „ciał kopalnych”.

Trzy lata później wydał w Legnicy „Theriotropeum Silesiae”, alfabetycznie uporządkowany spis śląskiej fauny, którą podzielił na kategorie ssaków, ptaków, gadów, ryb i owadów. Choć z tej ostatniej grupy opisał tylko 80 gatunków, dodał przy tym, że nie było jego zamiarem wyliczać wszystkie gatunki, „których liczba ledwo da się wyrazić słowami”. W dziele tym Schwenckfeld odnotował tak rzadkie na Śląsku zjawiska, jak przelot pelikanów koło Wrocławia w roku 1585, czy schwywanie nagórnika koło Kowar (Schmiedeberg) w Karkonoszach, pisał o występującym wśród śląskich ptaków albinizmie i jako pierwszy zoolog opisał pod nazwą „Ascarides militares” plenia tworzonego przez larwy ziemiórki pleniówki (*Lycoria militaris* Nowicki). Chcąc się pochwalić osobliwościami swej kolekcji przyrodniczej, wspominał też tu m.in. o krokodylu i koniku morskim, jednak ani te wzmianki, ani liczne bez mała baśniowe informacje, w które, jak jego współcześni, niezachwianie wierzył, nie umniejszają naukowej wartości jego pracy.

Obydwa dzieła Schwenckfelda dały początek badaniom przyrodniczym Śląska i przez prawie dwieście lat były jedynym w zasadzie źródłem wiedzy o florze i faunie tego regionu. Dzięki badaniom terenowym stworzył oryginalne prace, dzięki którym Śląsk był w owym czasie najlepiej zbadanym pod względem przyrodniczym obszarem Europy, zaś sam Schwenckfeld zyskał sobie miano „Śląskiego Pliniusza”. Po śmierci pierwszej żony przeniósł się w październiku 1605 roku do Zgorzelca (Görlitz), gdzie ponownie ożenił się i spędził resztę życia. Ostatnią jego pracą był wydany w roku 1607 informator o Cieplicach, występujących tam źródłach wód mineralnych i ich właściwościach leczniczych oraz przyrodzie okolic Cieplic. Zmarł w 46 roku życia, 9 czerwca 1609 roku.

Ważniejsze prace:

1587 – Thesaurus pharmaceuticus. Bazylea.

1600 – Stirpium et Fossilium Silesiae Catalogus. In quo praeter etymon, natales, tempus; Natura et vires cum variis experimentis assignantur... Cum indice remedium. Lipsiae.

1603 – Theriotropeum Silesiae in quo Animalium, hoc est Quadrupedum, Reptilium, Avium, Piscium, Insectorum natura. Lignicii.

1607 – Hirschbergischen warmen Bades, in Schlesien unter dem Riesengebirge gelegen, kurze und einfältige Beschreibung. Görlitz.

Źródła:

1743. Zedlers Universal-Lexikon. Leipzig und Halle. Bd. 36. S. 386.
- Bauer O. 1896. Wanderer im Riesengebirge nr 163. S. 62-64.
- Cohn F. 1889. Caspar Schwenckfeld. W: Graetzer J. Lebensbilder hervorragender schlesischer Ärzte. Breslau. S. 29-45.
- Goepfert H. R. 1832. Über ältere schlesische Pflanzenkunde. Schl. Prov. Blätt. 96. S. 108-114.
- Goepfert H. R. 1835. Über die Bestrebung der Schlesier, die Flora der Vorwelt zu erläutern. Schl. Prov. Blätt. 100. S. 107-108.
- Gruhn H. 1931. Schlesische Lebensbilder IV. Breslau. S. 139-145.
- Kowalska K. 1987. Si. Biol. Pol. S. 296-297.
- Pax F. 1955. Die Zoologische Kenntnis Schlesiens. S. 163-168.
- Pilařova E. 1987. Krkonoše 1. S. 23 (portret).
- Schube T. 1890. Zur Geschichte der schlesischen Floren-Erforschung bis zum Beginn des siebzehnten Jahrhunderts. Ergänzungsheft zum 68 Jber. Schl. Ges. Vaterl. Kultur. S. 3-48.
- Schube T. 1928. Caspar Schwenckfelds botanische Forschungen im Riesengebirge. Wanderer im Riesengebirge. S. 51-55.
- Syniawa M., Syniawa R. 2000. Przyroda Górnego Śląska 19. S. 14-15.